

Ольга Гуль

“ІСТОРІЯ ЛЮБЛІНА” ЯК ПРИКЛАД НОВОГО ПІДХОДУ ДО НАПИСАННЯ МОНОГРАФІЇ МІСТА

(Szczygieł R., Gmiterek H., Dymmel P. Lublin. Dzieje miasta. – Lublin: Towarzystwo miłośników Lublina, 2008. – Т. 1: Od VI do końca XVIII wieku. – 208 s.)

Історія Любліна завжди цікавила дослідників, однак, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, минувшині цього міста присвячено лише кілька монографій: “Історія Любліна” у двох томах (Dzieje Lublina: próba syntezy / [pod red. J. Dobrzańskiego]. – Lublin, 1965. – Т. 1. – 355 s., Dzieje Lublina / [pod red. St. Krzykały]. – Lublin, 1975. – Т. 2. – 288 s.); Г. Зінс “Історія Любліна 1317–1967” (Zins H. Historia Lublina w zarysie 1317–1967: opracowanie zbiorowe. – Lublin, 1972. – 233 s.) опублікована у 1967 р. до 650-річчя надання Любліну магдебурзького права.

На початку ХХІ ст. члени Товариства прихильників Любліна розпочали працювати над монографією, яка б охоплювала й узагальнювала найновіші дослідження про місто та його історію. У 2000 р. побачила світ колективна праця В. Сладковського, Т. Радзика, Г. Вуйціковського та В. Вуйціковського “Люблін. Історія міста” (Lublin. Dzieje miasta. – Lublin, 2000. – Т. 2: XIX i XX wiek), що є продовженням рецензованої, хоч і була опублікована раніше.

Над першим томом працювали відомі дослідники історії Любліна, співробітники Університету Марії К’юрі-Скłodовської – Ришард Щигел, Генрик Гмітерек та Пйотр Диммель. Матеріали охоплюють історію міста в передлокаційний період (з VI ст. по 1317 р.), у період Середньовіччя (з 1317 р. по XVI ст.), а також історію Любліна XVII–XVIII ст.

Колективна монографія складається з чотирьох розділів. Перші три детально висвітлюють різні аспекти суспільно-політичної, культурної, економічної історії міста. У четвертому з’ясовано історію та традиції використання міського герба.

У першому розділі “В передлокаційний період” Ришард Щигел стверджує, що Люблін належить до найдавніших гродських осередків на польських землях. Автор описав археологічні розкопки, що проводилися на території міста, починаючи з 1959 р., а також охарактеризував наукові праці, які узагальнювали результати цих досліджень. Дослідник детально висвітлив процес приєднання міського осередку до державного утворення П’ястів, і, як наслідок цього, перенесення центру агломерації на північний берег р. Чехувки.

Грунтовною є характеристика розвитку міста в ранньому Середньовіччі в передлокаційний період, зокрема процесу утворення на території міста каштелянії (у XII ст.) та архидиєконату (1198). Інформацію цього розділу значно легше сприймати завдяки схемам реконструкції плану валів і фос Любліна, а також змін у топографії міста з VIII по XIV ст.

Другий розділ “Локація міста на німецькому праві і його розвиток до кінця XVI ст.”, хронологічно поділений на два підрозділи “Причини розвитку міста в XIII ст.” та “Золотий вік міста”. У першому Р. Щигел як фахівець у галузі локації міст на магдебурзькому праві досліджував різні сфери міського життя. Основним наслідком локації, на думку вченого, стало спадкове війтівство і лавничий суд, до якого входили сім лавників і війт. Міська рада Любліна складалася з вісьмох райців. Основними чинниками, які сприяли перетворенню Любліна у великий торговельний центр Центрально-Східної Європи, були вигідне географічне розташування на перетині економічних і культурних сфер Литовського князівства, Корони Польської і Червоної Русі та стрімкий економічний розвиток міста. Місто мало й королівські привілеї, зокрема право складу, згідно з яким всі купці були зобов’язані виставляти товари на ринку протягом 8 днів (1392), привілеї на проведення ярмарку (1392) і декрет про звільнення міщан від сплати мита на території королівства (1405). Як вказав Р. Щигел, упродовж XV–XVI ст. Люблін виконував функції міста-воріт у торговельних відносинах із сусідніми регіонами. Дослідник також детально схарактеризував різні галузі виробництва, в яких були задіяні мешканці міста, чим заперечив твердження, що ремесло в Любліні було в тіні торгівлі. Наведено дані про кількість населення, диференційовано його за приналежністю до соціальних груп (патриціат, поспільство, плебс), до міського права (*cives, incolae*), за професійною ознакою (особи, що були зайняті ремеслом, торгівлею та у сфері послуг), з’ясовано основні напрямки міграції до міста.

Наступний параграф присвячений характеристиці духовної і матеріальної культури. Зокрема висвітлено душпастирську діяльність в елітарних групах, як Братство Пресвятої Марії при костелі св. Михайла, Капканське братство, Школа парафіяльна. Цікавими є відомості про унікальну каплицю Святої Трійці, фрески якої виконані у візантійсько-руському стилі.

Підрозділ “Золотий вік міста” охоплює час від утворення Люблінського воєводства (1474) до перенесення Коронного Трибуналу (1578) – період найбільшого розквіту, хоча тоді Люблін переживав численні суспільні конфлікти. Історик обґрунтував тезу, згідно з якою сприятлива економічна кон’юнктура міста спричинила утворення вузької замкнутої групи міщан, які швидко багатіли і зосереджували у своїх руках владу. Це призвело до напруженої ситуації. Дослідник описав конфлікт між радою міста і поспільством 1522 р., а також суперечки міщан із передміщанами і євреями. Окреслено також поширення реформаційних ідей у місті, зокрема в освіті, культурі, науці.

Дослідник акцентує на важливій ролі міста в житті Польського королівства. Люблін не тільки мав право висилати своїх послів на сейми як і Краків, Львів, Познань і Вільно, а й саме місто неодноразово було місцем проведення коронних сеймів. На найвідомішому з них укладено Люблінську унію 1569 р., за умовами якої Польське королівство і Велике князівство Литовське були об’єднані в одну державу – Річ Посполиту. З 1578 р. у Любліні почав працювати найвищий апеляційний суд для представників шляхти і духовенства, що мешкали на території Малопольщі, Підляшшя, Руського воєводства, Поділля, Волині та Брацлавщини.

Два століття історії Любліна перед поділами Речі Посполитої позначені занепадом усіх сфер життя. Генрик Гмітерек вважає, що основними причинами занепаду міста були війни середини XVII ст., а також політика шляхти щодо міщан.

Оскільки у Любліні діяв Коронний Трибунал, місто було осередком судочинства, специфічним центром держави.

Доволі детально висвітлено у цьому розділі монографії просторовий розвиток міста впродовж XVII–XVIII ст. Після пожежі 1575 р. Люблін поступово відбудовано, на зміну готичному стилю прийшов ренесансний у XVII ст. Торговельний центр перенесено із середмістя на площу перед Краківською брамою, збільшено кількість юридик, які, хоч і були цілком автономними територіями, з економічного погляду становили разом із містом цілісне утворення.

Повноправними громадянами міста (*cives*) у XVII–XVIII ст. було лише 30 % населення, решта не мали міського громадянства оскільки ухилялися від сплати податків, збільшилася також кількість мешканців юридик і євреїв, які не мали права бути громадянами міста. Порівняно з попереднім періодом у суспільному поділі відбулися зміни: внаслідок зубожіння значної частини ремісників і дрібних купців, збільшилася кількість міської бідноти. Представники німецької, італійської та шотландської меншин належали до найбагатших міщан, поляки – до середнього класу.

Відбулися зміни у міському самоврядуванні: на щорічних виборах міських урядників (ради, лави і колегії 21 мужа) вирішальні голоси мали представники королівської влади – староста і воевода, на відміну від попереднього періоду, коли владу обирали представники поспільства. Вони могли зреалізувати своє право у тому разі, якщо впродовж року померло більше, ніж двоє райців, в інших випадках участь поспільства у формуванні міської влади зводилася до виборів із райців двох бурмистрів, які виконували свої функції протягом третього і четвертого кварталів. Як і колись, щоб стати членом ради треба було до цього засідати в судовій лаві. Лавників вибирали райці з-поміж “мужів-електів” – кількох десятків осіб, до яких належали члени колегії 21 мужа, майстри цехів, а також найзаможніші громадяни міста. Дослідник описав цікавий факт з історії організації міської влади, пов’язаний із захопленням Любліна козацько-московськими військами у 1655 р. Упродовж місяця з 23 жовтня по 26 листопада 1655 р. замість ради функціонував інший орган міського самоврядування, до складу якого входило двоє католиків, двоє православних і двоє райців шляхетського походження. Поспільство в цей період репрезентувала інституція із 40 осіб (*quadragintavirat*), до складу якої, окрім поляків, мали входити й русини. Однак ці зміни в міському управлінні були скасовані після відступу козацько-московських військ.

Г. Гмітерек подав хронологію важливих подій в історії Любліна пожежі та відбудови після них, епідемії тощо. Вчений зазначив, що, незважаючи на занепад ремесла і торгівлі, місто все ж залишалося важливим торговельним та адміністративно-судовим центром.

У XVII ст. Люблін відіграв роль міста-резиденції, де перебував королівський двір і сенат. Функціонування Коронного Трибуналу ускладнювало роботу міської влади, однак приносило великі прибутки. Сесії Трибуналу, на які з’їжджалася вся шляхта, визначали ритм життя міста. Г. Гмітерек подав детальну характеристику організації роботи земських судів Любліна і сеймиків Люблінського воеводства. Важливу роль в організації самоврядування євреїв Польського королівства відіграв Сейм чотирьох земель, який відбувся у 1580 р. і репрезентував інтереси євреїв із Великопольщі, Малопольщі, Червоної Русі та Волині.

У цьому ж розділі дослідник висвітлює релігійне життя в місті. У XVII–XVIII ст. у Любліні проживали католики, протестанти (аріани, кальвіністи), православні (особливо активні в першій половині XVII ст.), вірмени та юдеї. Як зазначив автор, місто відігравало важливу роль у контрреформації, тут активно діяли католицькі чернечі згромадження – єзуїтів, домініканців та реформаторів. Водночас Люблін був значним осередком протестантизму, в місті відбувалися релігійні диспути між єзуїтами і протестантами (1615, 1616, 1620, 1637 рр.). Г. Гмітерек аналізує діяльність православної громади міста, суперечки прибічників і противників церковної унії. У сакральній архітектурі в цей час панував т. зв. “люблінський ренесанс”, після пожежі 1575 р. місто відбудовували італійські архітектори. Інтелектуальне життя зосереджувалося передусім у церковних інституціях, зокрема парафіяльних школах, найважливішу роль серед яких виконувала єзуїтська колегія. Діяльність численних друкарень сприяла поширенню гуманістичних ідей.

У праці детально схарактеризовано становище Любліна в період реформ короля Станіслава Августа Понятовського, спрямованих на відбудову польських міст і надання ширших прав міщанству: із “громадян міст вони ставали громадянами держави”. Внаслідок реформ у Любліні почали діяти комісії, що склалися з комісарів шляхетського походження. Найважливіші з них – Комісія доброго порядку (*Boni Ordinis*), основним завданням якої був контроль за міськими фінансами, а також Цивільно-військова комісія, яка дбала за безпеку в місті.

Автор останнього розділу монографії Пйотр Диммель зауважив, що поширення гербів у Польщі пов’язане з урбанізаційним процесом і магдебурзьким правом. Виникали у містах самоврядні громади, які й використовували власні знаки ідентичності. До речі, перша вїтківська печатка Варфоломія відома з 1360 р. Вчений детально охарактеризував також печатки ради і лави, основним геральдичним символом яких вже у XIV ст. була коза, що спинається на виноградну лозу. Дослідник пов’язує зображення герба із німецькими осадниками. В індоевропейській культурі коза символізувала багатство і достаток. П. Диммель також проаналізував розвиток герба в різні історичні періоди зазначаючи, що цей символ міста не зазнав значних змін ані під час поділів Речі Посполитої, ані в період Другої Речі Посполитої чи німецької окупації під час Другої світової війни.

На жаль, деякі проблеми не висвітлені на сторінках монографії. Зокрема, бракує ґрунтовного дослідження про ментальність міщан, їхні звичаї, духовну культуру, самоідентичність. Недостатньо уваги автори приділили також аналізу щоденного життя люблінського міщанства. Охарактеризовано лише діяльність осіб, що підпорядковувалися магдебурзькому праву, натомість про пересічних жителів, які не мали міського громадянства, згадано побіжно. Дещо нелогічною є структура праці: розділ про історію розвитку міського герба Любліна доречним був би у другому томі монографії. У першому ж варто було б розглянути найважливіші праці про історію міста. На мою думку, у монографії недостатньо графічного матеріалу, зокрема світлин архітектурних пам’яток Любліна.

Незважаючи на недоліки, рецензована монографія загалом заслуговує на високу оцінку, оскільки ґрунтується на значній кількості джерельних матеріалів, без сумніву, зроблено вдалу спробу по-новому охарактеризувати тенденції розвитку Любліна з VI ст. і до ранньомодерного часу.